

**ODAM SAVDOSI JABRDIYDALARIDA XAVOTIRLANISHNI
QAROR QABUL QILISH XUSUSIYATLARIGA TA'SIRINING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

*Maxmudova Dilarom Axmadovna
Nizomiy nomidagi TDPU Pedagogika va psixologiya fakulteti
Psixologiya kafedrasida dotsenti*

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ
ТРЕВОГИ НА ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ У ЖЕРТВ ТОРГОВЛИ
ЛЮДЬМИ**

*Махмудова Диларом Ахмадовна
ТДПУ имени Низами Факультет педагогики и психологии
доцент кафедры психологии*

**PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE IMPACT OF ANXIETY
ON DECISION-MAKING IN VICTIMS OF TRAFFICKING**

*Makhmudova Dilarom Akhmadovna
TDPU named after Nizami Faculty of Pedagogy and Psychology
Associate Professor of the Department of Psychology*

Annotatsiya: Hozirgi kunda jamiyatning barcha jabhalarida – iqtisodiyot, ishlab chiqarish, ta'lim-tarbiya sohalarida faol o'zgarishlar ro'y berayotgan, mehnat bozori va ta'lim xizmatlari shaklanayotgan davrda jamoalarning faoliyatini ijtimoiy psixologik jihatdan psixologiya fanining va amaliyotining ma'lumotlari asosida ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyotining bosh yo'nalishini jamiyatning ma'naviy yangilanishi, ta'lim, kadrlarni tayyorlash, jamiyatda millatlararo va fuqarolik yakdillik tashkil etadi. Hozirgi kunda jamiyat o'quv, mehnat jamoalari, oilada ma'naviy -ahloqiy, sog'lom muhitni yaratish respublikamiz barcha fuqarolari, ayniqsa, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi psixologlarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Jamiyat barcha sohalarida tub o'zgarishlar amalga oshirilayotgan hozirgi sharoitlarda jamoada sog'lom muhit yaratish san'atini egallagan odamlarga kuchli ehtiyoj seziladi. Bunday jamoa hamjihatligiga bo'lgan malaka va ko'nikmalar aynan shaxslararo munosabatlar jarayonida shakllantiriladi. Xavotirlanishni shaxs xususiyati va holati sifatida farqlash uni jarayon tariqasida tushunishni talab qiladi. Ushbu yondashuvda xavotirlanish chet el psixologlari tomonidan kognitiv affektiv va hulq-atvor reaksiyalarining izchilligi bo'lib, ular stressning turli shakllarining insonga ta'siri natijasida faollashadi deb qaraladi. Xavfni kognitiv baholash xavotirlanish holatining vujudga kelishiga olib keladi yoki bu holat intensivligi darajasini oshirib yuboradi. Xavotirlanish xolatining yuzaga kelishidan xavfni kognitiv baholash birlamchi bo'lg'in hisoblasa, xavfni kognitiv tarzda ortiqcha baholash bunday holatlarning intensivligi hamda vaqt jihatidan barqarorligini baholaydi. Maqolada odam savdosi jabrdiydalarida namoyon bo'ladigan xavotirlikning iroda va tafakkur xususiyatlari bilan bog'liqligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: operativ fikrlash, vizual reaksiya, ratsionallik, intellektual faoliyat, xavotirlik, kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, refleksiya, odam savdosi jabrdiydasi, psixodiagnostika, psixokorreksiya .

Аннотация: В настоящее время, в период, когда происходят

активные изменения во всех сферах жизни общества - экономике, производстве, образовании и обучении, формируется рынок труда и образовательных услуг, необходимо изучать деятельность сообществ с социально-психологической точки зрения. точки зрения, основанной на данных науки и практики психологии, положение имеет актуальное значение.

Основным направлением социального развития Республики Узбекистан является духовное обновление общества, образование, подготовка кадров, межнациональное и гражданское единство в обществе. В настоящее время создание духовно-нравственной, здоровой среды в обществе, трудовом коллективе, семье является одной из важных задач всех граждан нашей республики, особенно психологов, работающих в образовательных учреждениях.

В современных условиях, когда во всех сферах жизни общества осуществляются кардинальные изменения, остро ощущается потребность в людях, владеющих искусством создания здоровой среды в обществе. Навыки и способности к такой сплоченности коллектива формируются в процессе межличностных отношений. Различие между тревогой как чертой личности и состоянием требует понимания ее как процесса. При таком подходе тревожность рассматривается зарубежными психологами как совокупность когнитивно-аффективных и поведенческих реакций, активизирующихся в результате воздействия на человека различных форм стресса. Когнитивная оценка риска приводит к возникновению состояния тревоги или повышает уровень выраженности этого состояния. Если когнитивная оценка риска возникновения тревожных состояний является первичным звеном, то когнитивная переоценка риска оценивает интенсивность и устойчивость таких состояний во времени. В статье описывается связь между волевыми и мыслительными характеристиками тревожности, проявляющейся у жертв торговли людьми.

Ключевые слова: оперативное мышление, зрительная реакция, рациональность, интеллектуальная деятельность, тревожность, наблюдательность, логическое мышление, рефлексия, жертва торговли людьми, психодиагностика, психокоррекция.

Abstract: At present, at a time when active changes are taking place in all spheres of society - the economy, production, education and training, the labor market and educational services are being formed, it is necessary to study the activities of communities from a socio-psychological point of view. point of view, based on the data of science and practice of psychology, the position is relevant.

In modern conditions, when fundamental changes are being made in all spheres of society, there is an acute need for people who know the art of creating a healthy environment in society. Skills and abilities for such team cohesion are formed in the process of interpersonal relationships. The distinction between anxiety as a personality trait and a state requires understanding it as a process. With this approach, anxiety is considered by foreign psychologists as a set of cognitive-affective and behavioral reactions that are activated as a result of exposure to various forms of stress on a person. Cognitive risk assessment leads to the emergence of a state of anxiety or increases the severity of this state. If the cognitive assessment of the risk of anxiety states is the primary link, then the cognitive risk reassessment assesses the intensity and stability of such states over time. The article

describes the relationship between the volitional and mental characteristics of anxiety, manifested in victims of human trafficking.

Key words: operational thinking, visual reaction, rationality, intellectual activity, anxiety, observation, logical thinking, reflection, victim of human trafficking, psychodiagnostics, psychocorrection.

Mamlakatning iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy rivojlanishi uchun barcha kasb egalari muloqot va shaxslararo munosabat sohasida yuqori malaka va tajribani egallashlari zarur. Har qanday malaka va tajriba, ayniqsa, mustaqil fikrlash tajribasi dastavval bilish jarayonlarinig rivojlanishi, bilimlarni o'zlashtirilishi bilan belgilanadi. Shaxs uchun turli narsalar haqida tashvishlanish qobiliyati xosdir, bu esa uning hayotga nisbatan befarq munosabatda emasligidan dalolat beradi. Biroq bu tashvishlanish ba'zida noadekvat shaklda bo'ladi, ya'ni shaxs asoslamagan holda bu holatni boshdan kechiradi. Psixik holat sifatida xavotirlanish tushunchasining ko'pqirraligi shundan kelib chiqadiki, turli xil tadqiqotchilar "Xavotirlanish" tushunchasini turli ma'noda talqin qiladilar.

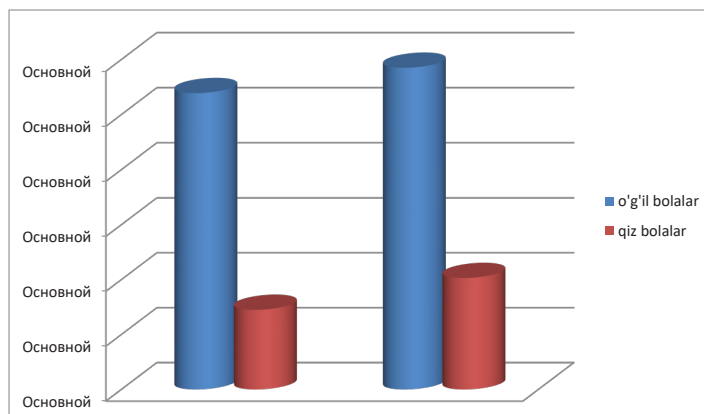
Xavotirlanish – bu odamning doimo o'zini tashvishli his etish, turli vaziyatlarni xatarli holat sifatida idrok etishga moyilligidir. Xavotirlanishning boshdan kechirishi ham individual xususiyat bo'lib, bunday his noaniq biror xavf oldidan paydo bo'ladi. Xavotirlanish ruy berishi mumkin bo'lgan yoki ehtimol tushilgan noxushliklar, odat va vaziyatdagi o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. U tashvishli harakatlarda, holatning keskinligida va hokazolarda namoyon bo'ladi. Xavotirlanishning yuqori darajada bo'lishi odatda faoliyatning samaradorligini pasaytiradi, shaxsning har xil ziddiyatli xulq – atvori bilan birga kechadi. Odatda xavotirlanishning shaxs xususiyati sifatidagi vaziyat bilan bog'liq ikki turi farqlanadi. Shaxs xususiyati sifatidagi xavotirlanish asab tizimining xususiyatlari va uzoq davom etadigan noxush muloqot bilan bog'liq xavotirlanish yoki reaktiv xavotirlanishlar aniq vaziyat bilan bog'liq bo'lgan va undan tashqarida namoyon bo'lmaydigan tashvishli holatdir. Demak, shaxsda xavotirlik xususiyatlarinig shakllanish bosqichlarini, tarkibini va o'ziga xos tomonlarini o'rganish va zarur vaqtda kerakli psixologik-pedagogik choralarni ko'rish muhim. Bundan tashqari shaxsning jamoadagi o'yin, o'qish va mehnat faoliyatining samaradorligi shu uning xavotirlik va tafakkuri o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning qandayligiga bog'liq. O'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalari muloqotda, yangi munosabatlar o'rnatishda atrof muhitni xavotirlik hissi asosida idrok etishi, olamga bo'lgan munosabatlarini namoyon etishi ularning qayg'uli kechinmalari bilish jarayonlarini rivojlanishi va boshqa ko'pgina omillar ta'sir etadi.

Biz xavotirlikni namoyon etish bo'yicha o'tkazgan tadqiqotlarimiz asosida olingan natijalar taxlili o'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalarida muloqotda xavotirlik hissi namoyon bo'lishi jarayonidagi holatga doir quyidagi ko'rsatkichlar aniqlandi.

1-jadval

O'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalarida xavotirlik hissi diagnostikasi natijalari

havotirlik	O'g'il bolalar	Qiz bolalar
Shaxsiy xavotirlik	5,39	1,45
Vaziyatli xavotirlik	5,85	2,03

O'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalarida qaror qabul qilishini xavotirlik hissi bilan bog'liqligini tahlil qilish psixologik jihatlarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Bu mamlakatimizda psixologiya fanining mazkur yo'nalishi bo'yicha tadqiqotlar uchun yangi jabxalarni ochish uchun xizmat qilishi mumkin, deb hisoblaymiz.

Birinci test natijalariga ko'ra odam savdosi jabrdiydalarida xavotirlik hissini aniqlashdagi ko'rsatkichlari o'rtacha darajada ekan (5.85 ± 1.45). Bundan ko'rinadiki, ular vaqtga belgilangan topshiriqlarni bajarishda o'z tushunchalariga ega bo'lsalar-da, ayrim topshiriqlarni bajarishda qunt qilish, diqqatni jamlashda shoshma-shosharlikka yul quyganliklari, fikrlarini bir joyga to'plashdan ko'ra, ularning tarqalib ketishga yo'l qo'yganliklari namoyon bo'ldi.

Bunda test topshirigini bajarish uchun berilgan 3 daqiqali vaqtning sinaluvchilarda vaziyatli xavotirlik hissining yuqoriligi vaqtning qisqadek tuyulganligi va operativ fikrlashga imkon topa olmaganliklari sabab bo'lishi mumkin.

Odam savdosi jabrdiydalarida xavotirlik hissini shaxsiy xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan Spilberger-Xanin metodikasini ikkinchi topshirig'ini bajarishga qaratilgan ko'rsatkichlari (5.36 ± 2.03) o'rtachadan biroz yuqori bo'lib, ularda mavhum, hatti harakatlardan ko'ra yaqqol- vaziyatli uslubda fikrlash ustunlik qilayotganligidan dalolat bermoqda.

Odam savdosi jabrdiydalarining axborotlarni ko'rish orqali (vizual) qayta ishlashlari va mantiqiy xulosalashlarida vizual reaksiyaning o'rni muhimdir. Odam savdosi jabrdiydalaridagi vizual reaksiyaning o'rganish natijalari ham o'rtachaga yaqin darajada ekanligini ko'rsatdi (28.42 ± 2.03). Shaxsning aqliy rivojlanishida fazoviy voqe'lik, illyustratsiya, grafik va chizmalar, modellarni ko'rgazmali taqdim etish ularda vizual intellektning namoyon bo'lishiga ijobiy sabab bo'lishi mumkindir. Shu tufayli zamonaviy shaxs korreksion ta'sirlarda taqdim etilayotgan axborotlarni ko'rgazmali tarzda taqdim etishning muhimligiga alohida e'tibor berish muhimdir. Bu borada amaliy psixologiyada korreksion mashqlarni qo'llashda ko'rgazmali vositalardan foydalanish masalalarini tashkil etishga e'tibor berish lozim.

Qaror qabul qilishda xato imkoniyatlarni istisno qilish metodikadagi

mantiqiy fikrlash orqali qaror qabul qilishni baholash mezonini bo'yicha topshiriqlarning to'g'ri bajarilganini xamda ularni bajarishga ketgan vaqt sarfi hisobga olinadi. Birinchi va ikkinchi topshiriqlarni bajarishda odam savdosi jabrdiydalarining fikrlash jarayonidagi qaror qabul qilish operatsiyalari bilan bir qatorda kuzatuvchanlik, operativlik va vizual mulohozalashga ham zarurat tug'iladi. Shu jixati bilan odam savdosi jabrdiydalarining topshiriqlarni bajarishda ortiqcha vaqt sarflashlari ma'lum bo'ldi.

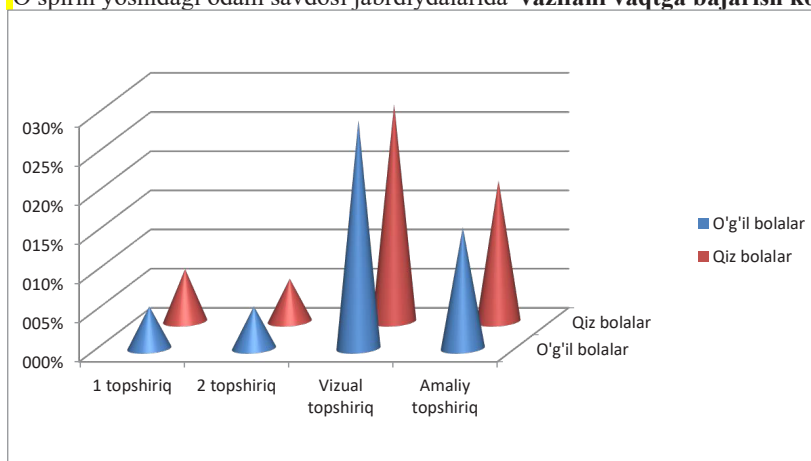
2.-jadval

O'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalarida mantiqiy fikrlash asosida qaror qabul qilish diagnostikasi natijalari

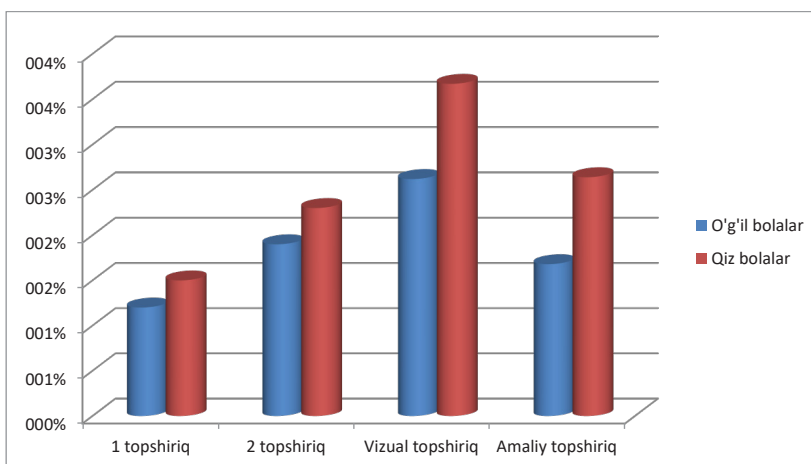
Vazifalar	O'g'il bolalar		Qiz bolalar	
	vaqt	Qaror	Vaqt	Qaror
1 topshiriq	5,36	1,20	6,68	1,50
2 topshiriq	5,37	1,90	5,45	2,3
Vizual topshiriq	29,12	2,62	27,73	3,67
Amaliy topshiriq	15,46	1,68	18,88	2,64

* $r < 0.05$; *** $r < 0.001$.

O'spirin yoshidagi odam savdosi jabrdiydalarida **vazifani vaqtga bajarish ko'rsatkichlari**

Odam savdosi jabrdiydalarida qaror qabul qilish ko'rsatkichlari

Biz masalaga atroflicha yondashib, odam savdosi jabrdiydalarida

mantiqiy topshiriq asosida qaror qabul qilishini vaqtni idrok etishiga bog'lik. xolda tahlil etishga xam murojaat etdik

(2-jadval va diagrammalar). Odam savdosi jabrdiydalarining jins farqlari bo'yicha natijalarini tahlil etganimizda birinchi topshiriq bilan bog'lik vazifalarni yechishda bir biriga yaqin darajani aks ettirgan bo'lsa-da, xususiy qiymatlar orasida nisbiy tafovutlar borligining guvohi bo'ldik. Birinchi topshiriqqa ko'ra, o'g'il bolalar (5.36 ± 1.20) va qizlar (6.68 ± 1.50) ko'rsatkichlarida tafovut kuzatildi ($r < 0.05$). Bu esa, qiz bola odam savdosi jabrdiydalarida vaqtni idrok etish bilan mantiqiy fikr asosida qaror qabul qilish orasidagi mantiqiy aloqalarni ajratishda qizlarni o'g'il bola tengdoshlariga nisbatan bir oz ustunlik qilganliklarini ko'rsatadi. Ammo natija ular yaqqol ustunlikka ega va mantiqiy xulosalashda yuqori darajada qobiliyatli degan xulosani bildirmaydi.

Demak odam savdosi jabrdiydalarida qaror qabul qilishini vaqtni idrok etish va uni xavotirlik hissi bilan bog'liqligini aniqlash uning rivojlanishini psixologik jixatdan o'rganish shaxsdagi stress asoratlarini bilish jarayonlarining imkoniyatlarini korreksiyalashning imkoniyatini yanada kengaytirib beradi.

Xulosa qilib aytganda:

- O'quvchilarning vaqtni xavotirlik etishi va fikr yuritish qobiliyatlarini tadqiq qilish uchun psixodiagnostik metodikalar mavjud bo'lib, ularni amaliyotga tatbiq etish shaxsdagi stress asoratlari bilan amaliy korreksion ishlarni olib boorish yuzasidan ilmiy-uslubiy metodlardan foydalanishga xizmat kiladi.

- Odam savdosi jabrdiydalarida vaqtni idrok etishda xavotirlik hissi asosida yondashish qobiliyatiga moyilliklari. Shuningdek ularda taxlil etishga layoqati bo'yicha tushunchalarning muhim belgilariga ko'ra farqlashi, ya'ni mantiqiy xulosalash qobiliyatlarida sustlashuv kuzatildi.

- Odam savdosi jabrdiydalarida vazifalarni bajarishda o'zaro munosabatlarida xavotirlik hissi namoyon bo'lishi va qaror qabul qilish qobiliyatlari munosabatlarida ijtimoiy muhitni, suhbatdoshlarning hattixarakatlari, shaxsiy fazilatlarini, kechinmalarini baholash imkoniyatlarining muayyan ravishda inobatga olishlari kuzatildi.

Demak tadqiqot ishlarining tahlili odam savdosi jabrdiydalarida o'g'ir kechinmalarni korreksiyalashda vaqtni idrok etish, xavotirlik hissining kuchli namoyon bo'lishi ularda mantiqiy fikrlash va qaror qabul qilishga salbiy ta'sirini korreksiyalashda zamonaviy korreksion metodlardan foydalanish zarurati mavjud.

Adabiyotlar ro'uxati

1. Колесникова Г.И. Основы психопрофилактики и психокоррекции. – Ростов-н/Д: Феникс, 2002
2. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии./ В.Д. Балин, В.К.Гайда, В.К. Гербачевский и др.// Под общей ред. А.А.Крылова, С.М. Маничева.- СПб., 2000.
3. Ibodullaev Z.R. Tibbiyot psixologiyasi T., 2009.
4. Махмудова Д.А. Psixokorreksiya asoslari T., 2016.
5. Психиатрия. Психосоматика. Психотерапия: Пер. с нем. / Под ред. К. П. Кискер, Г. Фрайнбергер и др. М., 1999.